

Yeşil Dönüşüm ve Sürdürülebilirlik Söyleminin Eleştirel Bir Değerlendirmesi: Greenwashing, Kapitalist Çelişkiler ve Türkiye'de Sosyal Politika

A Critical Assessment of the Green Transition and the Sustainability Discourse: Greenwashing, Capitalist Contradictions, and Social Welfare in Türkiye

Recep Fedai¹

Özet

Bu çalışma, sürdürülebilirlik kavramının günümüzde kazandığı hegemonik statüye karşın, sosyal eşitsizlikleri dönüştürme kapasitesini eleştirel biçimde incelemektedir. Ayrıca sürdürülebilirlik söyleminin, kapitalist üretim ilişkileri içinde nasıl ideolojik bir araca dönüştüğü tartışılmakta; çevresel duyarlılık üzerinden meşruiyet kazanan politikaların, toplumsal adalet, eşitlik ve refah ilkelerinden nasıl uzaklaştığı analiz edilmektedir. Greenwashing uygulamaları odağında sürdürülebilirliğin söylemsel dönüşümü ile bu dönüşümün neoliberal devlet pratikleriyle ilişkisi değerlendirilmektedir. Araştırma, söylem analizi ve eleştirel kuram yöntemleri çerçevesinde yürütülmüş olup Adorno, Harvey ve Castells gibi eleştirel düşünürlerin kavramsal araçlarından yararlanılmıştır. Türkiye bağlamında sosyal yardım politikaları, eşitsizlik göstergeleri ve kurumsal sürdürülebilirlik uygulamaları üzerinden yapılan inceleme, çevresel sürdürülebilirlik söyleminin toplumsal sürdürülebilirliği ihmal ettiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak sürdürülebilirlik, teknik ve çevresel bir mesele olmanın ötesinde, toplumsal ve siyasal bir mücadele alanı olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Yeşil Dönüşüm, Greenwashing, Sosyal Eşitsizlik

Jel Kodları: Q56, I38, H53

Abstract

This study critically examines the capacity of the sustainability concept—despite its increasing hegemonic status—to transform social inequalities. It also explores how the sustainability discourse has been appropriated as an ideological tool within capitalist production relations, analyzing how policies legitimized through environmental sensitivity have diverged from the principles of social justice, equity, and welfare. Focusing on greenwashing practices, the study evaluates the discursive transformation of sustainability and its alignment with neoliberal state practices. Methodologically, it adopts discourse analysis and critical theory, drawing on the conceptual frameworks of critical thinkers such as Adorno, Harvey, and Castells. In the Turkish context, the analysis addresses social assistance policies, inequality indicators, and institutional sustainability practices, revealing that the environmental sustainability discourse often neglects social sustainability. The study ultimately argues that sustainability should be understood not merely as a technical or environmental issue, but as a contested domain of social and political struggle.

Keywords: Sustainability, Green Transition, Greenwashing, Social Inequality

Jel Codes: Q56, I38, H53

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lapseki Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Çanakkale/Türkiye, recepfedai@comu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5547-0048

1. Giriş

Sürdürülebilirlik kavramı, ilk olarak 1987 yılında yayınlanan Brundtland Raporu'nda “*gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılamak*” biçiminde tanımlanmış ve çevresel krizlerin çözümüne yönelik kapsamlı bir çerçeve olarak ilgili literatürde yerini almıştır (WCED, 1987). Zamanla yalnızca çevresel değil, ekonomik ve toplumsal boyutları da kapsayacak şekilde genişleyen bu söylem, 21. yüzyılda küresel kalkınma gündeminin odağına yerleşmiştir. Ancak kavramın kapsamındaki bu genişleme, beraberinde araçsallaştırılma, içeriğinin zayıflaması ve sermaye birikim süreçlerini meşrulaştıran bir söyleme dönüşme riskini de taşımaktadır. Özellikle 2000’li yıllarda “yeşil dönüşüm” başlığı altında yürürlüğe giren çevre politikaları, çoğu zaman sistemsel değişimden ziyade sınırlı ve yüzeysel iyileştirmelere dayalı, sermaye dostu uygulamalara hapsolmuştur. Dolayısıyla sürdürülebilirlik, eleştirel kuram perspektifinden yeniden tartışılması gereken bir kavram olarak önemini korumaktadır.

Mevcut çalışmanın amacı, sürdürülebilirlik söyleminin neoliberal bağlamda geçirdiği ideolojik dönüşümü eleştirel bir bakışla analiz etmektir. Çalışmada toplumsal eşitsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Bu çerçevede sürdürülebilirlik ve yeşil dönüşüm kavramlarının kapitalist üretim ilişkileri içinde nasıl metalaştırıldığı; bu sürecin şirket stratejileri, uluslararası kurum politikaları ve devlet söylemleri aracılığıyla nasıl yeniden üretildiği sorgulanmaktadır. Türkiye örneği üzerinden ise, sürdürülebilirlik söyleminin yerel düzeydeki uygulamaları ile sosyal yardım politikalarının toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretme mekanizmaları tartışılmaktadır.

Çalışmada, öncelikle sürdürülebilirlik kavramına ilişkin tartışmalar ele alınacaktır. Bu bağlamda kavram yalnızca çevresel bir olgu olarak değil, sınıfsal, mekânsal ve ideolojik ilişkiler ağı içinde yeniden üretilen bir söylem olarak değerlendirilecektir. Araştırmanın kuramsal zemini, eleştirel teori çerçevesinde Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno’nun kültürel eleştirileri, David Harvey’nin mekânsal adalet yaklaşımı ve Manuel Castells’in ağ toplumu kuramı üzerinden inşa edilmiştir.

Nitel araştırmaya dayalı mevcut çalışmada ikincil verilerden yararlanılarak söylem analizi ile literatür taraması birlikte yürütülmüştür. TÜİK, (Türkiye İstatistik Kurumu) OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) ve Dünya Bankası gibi kurumların istatistikleri ile sürdürülebilirlik kavramının yalnızca tanımlayıcı değil eleştirel bir biçimde analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma, sürdürülebilirlik literatürünü eleştirel kuram perspektifinde irdelemekte; ardından uluslararası ölçekte söylemin nasıl araçsallaştırıldığı uygulamalar üzerinden incelemektedir. Sonraki aşamada Türkiye özelinde sosyal eşitsizliklerin sürdürülebilirlik politikalarıyla kesişme biçimleri tartışılmakta nihayetinde son kısımda ise mevcut işleyişe yönelik eleştiriler ve sosyal adalet temelli alternatif politika önerileri sunulmaktadır.

2. Literatür Taraması: Ulusal ve Uluslararası Yaklaşımlar

Sürdürülebilirlik kavramı, son kırk yılda çevre, ekonomi, sosyal politika ve siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerin kesişim noktasında tartışılan temel bir konu haline gelmiştir. Disiplinler arası niteliği kavrama zenginlik kazandırmakla birlikte, söz konusu niteliği zaman içinde anlam derinliğinin azalmasına da yol açmıştır. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren, sürdürülebilirlik söylemi; küresel iklim politikaları, şirket stratejileri, kalkınma hedefleri ve yerel yönetim programları gibi çok çeşitli alanlarda kullanılmaya başlanmış; böylece hem esnekliği hem de ideolojik işlevselliği artmıştır (Dryzek, 2013).

Uluslararası yazında sürdürülebilirliğe yönelik yaklaşımlar temelde iki grupta toplanabilir. İlk grup, kavramı teknik bir sorun çözme aracı olarak ele almakta ve çoğunlukla çevre mühendisliği, ekonomi veya kamu politikası perspektiflerinden geliştirilen normatif çerçevelere dayanmaktadır (Hopwood et al., 2005). Bu yaklaşımlar, çevresel koruma ile ekonomik büyümenin bağdaştırılabileceği ve yeşil teknolojiler ile kurumsal uyum mekanizmalarının sürdürülebilirliği mümkün kılabileceği varsayımı üzerine kuruludur. Birleşmiş Milletler’in sürdürülebilir kalkınma amaçları gibi uluslararası politika belgeleri de söz konusu görüşü desteklemektedir.

İkinci grup ise sürdürülebilirliği salt çevresel bir konu olarak görmeyip, aynı zamanda politik ve ideolojik bir mücadele alanı olarak ele almaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım, kavramın kapitalist üretim ilişkileriyle kurduğu bağı ve bu bağ üzerinden nasıl araçsallaştırıldığını; özel sektör stratejileri, kamu politikaları ve uluslararası kurum söylemleri aracılığıyla incelemektedir (Swyngedouw, 2007; Luke, 2005). Harvey (2013) bu bağlamda sürdürülebilirliğin, sermaye birikiminin krizlerini hafifletmeye yönelik geçici çözümler sunduğunu ve toplumsal eşitsizlikleri görünmez kıldığını vurgulamıştır. Horkheimer ve Adorno’nun modernite eleştirisi de benzer biçimde, çevresel krizi yalnızca teknolojik bir sorun değil, aynı zamanda modern rasyonalitenin ürettiği bir tahakküm biçimi olarak değerlendirmiştir (Horkheimer & Adorno, 2002: 37-45).

Türkiye’de ise akademik çalışmalar genellikle sürdürülebilirliği çevre politikaları, yerel yönetimler ve kalkınma planları bağlamında ele almıştır. Bu çalışmaların çoğu, hedeflerin nasıl uygulanması gerektiğine odaklanmış; özellikle kurumsal

dönüşüm ve çevre dostu belediyeçilik örnekleri üzerinde durmuştur (Özdemir, 2021). Ancak, eleştirel sürdürülebilirlik tartışmaları bu noktada sınırlıdır. Sosyal eşitsizlikler, neoliberal dönüşüm ve refah devletinin çözülmesiyle ilişkili boyut ise nispeten daha az çalışmada işlenmiştir (Başar, 2023). Sürdürülebilirlik söylemini yalnızca çevresel değil, aynı zamanda sosyal ve ideolojik boyutlarıyla ele alarak kavramın yapı sökülmesini yapmak; kapitalist üretim ilişkileriyle olan bağlantılarını Türkiye özelinde de ortaya koymak elzemdir. Ayrıca sosyal politikaların bu söylem çerçevesinde nasıl şekillendiği, greenwashing uygulamalarının toplumsal eşitsizlikleri nasıl görünmez hale getirdiği ve alternatif modellerin uygulanabilirliği de çalışmanın irdelediği önemli sorunlar arasında yer almaktadır.

3. Teorik Çerçeve ve Yöntem

Mevcut çalışmada, sürdürülebilirlik kavramı yalnızca teknik bir araç ya da yönetsel bir düzenleme alanı olarak değil, aynı zamanda kapitalist sistemin yapısal dinamikleri içerisinde ideolojik bir söylem olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla, yapılan değerlendirmeler sadece politika belgeleriyle sınırlı tutulmamış aynı zamanda kavramın tarihsel-toplumsal bağlamı, eleştirel kuram perspektifinde sorgulanmıştır. Kuramsal çerçeve için özellikle Frankfurt Okulu, David Harvey ve Manuel Castells'in yaklaşımlarından yararlanılmış; sürdürülebilirliğin ideolojik inşası bu düşünsel temeller üzerinden incelenmiştir.

Eleştirel teori, toplumsal yapıların ve kavramların yalnızca mevcut durumlarını değil, oluşum süreçlerini, hangi güç ilişkilerinin etkisiyle ortaya çıktıklarını ve bunların toplumsal sonuçlarını analiz etmesi bakımından önemlidir. Söz konusu bakış açısıyla sürdürülebilirlik, normatif bir iyilik hali olarak değil, belirli çıkar gruplarının—özellikle sermaye çevrelerinin—hegemonik hedefleri doğrultusunda şekillenen bir ideolojik yapı olarak değerlendirilmektedir.

Frankfurt Okulu'nun temsilcilerinden Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno, modern toplumun rasyonalite anlayışını “araşsal akıl” temelinde eleştirmiştir. Onlara göre; doğa ve toplum üzerinde kurulan denetim, modernliğin temel çelişkilerinden biri olarak görülür. Ayrıca çevresel tahribat, ilerleme miti ve doğayı kontrol altına alma arzusu ile doğrudan ilişkilidir (Horkheimer & Adorno, 2002: 37–45). Adorno'nun kültür endüstrisi kavramsallaştırması ise sürdürülebilirliğin günümüzde nasıl metalaştırılarak bir pazarlama unsuru haline geldiğini anlamak açısından önemli görülmektedir.

Harvey, sürdürülebilirlik söylemini, kapitalizmin krizlerini yönetme stratejilerinden biri olarak yorumlamıştır. Harvey'e göre sermaye birikim süreçleri, mekânsal stratejiler yoluyla çevresel maliyetleri marjinal gruplara yüklemekte ve ‘sürdürülebilirlik’ etiketi altında piyasalaşmayı derinleştirmektedir. “Asimetrik mekânsal gelişme” ve “birikim yoluyla tasfiye” kavramları ise söz konusu eşitsizlikleri üreten dinamikleri açıklamada kullanılan önemli kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Harvey, 2013).

Castells ise çalışmalarında dijitalleşme ve bilgi toplumu bağlamında sürdürülebilirlik söyleminin dönüşümünü konu edinmiştir. Castells'e göre, ağ toplumu koşullarında çevresel söylemler, dijital platformlar üzerinden yayılmaktadır. Şirketler ise söz konusu platformları kullanarak “dijital greenwashing” stratejileri geliştirmektedir. Buna karşılık çevre hareketlerinin bu ağlarda etkili olma kapasitesi, bilgi asimetrisi ve sermaye kontrolü ile sınırlandırılmaktadır (Castells, 2012: 220).

Yukarıdaki kuramsal çerçeve ışığında mevcut çalışma, sürdürülebilirliğin ideolojik içeriğini, kapitalizmle ilişkisini ve sosyal politikalar üzerindeki etkilerini irdelemektedir. Eleştirel kuram perspektifinden sürdürülebilirliğe yönelik yapılan değerlendirmeler sadece uluslararası düzeyle sınırlı kalmamakla birlikte Türkiye özelinde sosyal politika uygulamaları üzerinden de söz konusu değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda TÜİK, OECD ve Dünya Bankası verileri; sürdürülebilirlik, sosyal politika ve çevre politikalarının değerlendirilmesinde belirli başlı kaynaklar olarak kullanılmıştır. Ayrıca Türkiye'den örnekler incelenerek şirket stratejilerindeki greenwashing pratikleri analiz edilmiştir.

4. Sürdürülebilirlik Söyleminin Dönüşümü ve Küresel Uygulamalar

Sürdürülebilirlik politika belgelerinde, kalkınma söylemlerinde ve şirket stratejilerinde sıkça kullanılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Ancak kavramın hem içeriği hem de uygulanma bağlamı zamanla önemli ölçüde değişmiştir. Günümüzde sürdürülebilirlik söylemi, çoğunlukla sermaye çevrelerinin çıkarlarıyla uyumlu olacak biçimde yeniden kurgulanmakta; kavramın toplumsal boyutu ise geri planda kalmaktadır. Çalışmanın bu başlığında, sürdürülebilirlik söyleminde yaşanan dönüşüm “yeşil kapitalizm” ve “greenwashing” çerçevesinde ele alınmıştır. Benzer şekilde çok uluslu şirketler ve uluslararası kuruluşların uygulamaları üzerinden kavramın küresel ölçekte nasıl araçsallaştırıldığı incelenmiştir.

Başlangıçta sürdürülebilirlik, doğayı koruma, toplumsal adaletin sağlanması ve ekonomik kalkınmanın dengelenmesi gibi hedefleri bir araya getiren bir kavram olarak kullanılmıştır. Ancak zamanla kavramın içi boşalmış; kapitalist sistemin krizlerini yönetmeye hizmet eden soyut ve teknik bir kavrama dönüşmüştür. Günümüzde sürdürülebilirlik, kalkınma belgelerinde “uygulanabilirlik”, “ekolojik inovasyon” ve “kurumsal sorumluluk” gibi temalarla sunulmakta,

ancak göstermelik uygulamalar ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda verilebilecek belki de en uygun örnek yeşil kapitalizm kavramıdır. Yeşil kapitalizm (*green capitalism*) kavramı, çevresel sorunların çözümünü piyasa aktörlerine bırakmakta; çevreyi ise yeni yatırım alanları ve tüketim kalıpları yaratmak için araçsallaştırmaktadır. Karbon ticareti, yeşil tahviller ve sürdürülebilir markalaşma gibi araçlar, sermaye birikim süreçlerini “sürdürülebilirlik” etiketiyle meşrulaştırmaktadır (Luke, 2005). Bu model, doğa ile sermaye arasında gerçek bir uzlaşma yaratmaktan çok, çevresel sorumluluğun piyasa mekanizmalarıyla çözüleceği algısını güçlendirmektedir.

Çevrenin araçsallaştırılması bağlamında greenwashing, bu sürecin en görünür çıktılarında biridir. Şirketler, çevre dostu imajı yansıtan söylem ve sembollerle sürdürülebilir olmayan uygulamalarını maskeleyen stratejisi izlemektedir. Örneğin, organik pamuk etiketiyle pazarlanan koleksiyonların büyük kısmı, karbon yoğun üretim tesislerinde ve düşük ücretli işgücüne dayalı olarak üretilmektedir (Delmas & Burbano, 2011). Benzer şekilde, havayolu şirketleri karbon dengeleme programlarını tanıtırken, küresel havacılık emisyonlarını azaltacak bağlayıcı politikaları gündeme almamaktadır.²

Dijitalleşme de piyasa temelli bu dönüşümün parçası olmuştur. Sosyal medya ve kurumsal iletişim platformları, şirketlerin çevreci kimliklerini dijital ortamda inşa etmesine olanak tanırken, perde arkasında dijital greenwashing olgusu yaygınlaşmaktadır. Castells’in ağ toplumu analizine göre dijital platformlar, bilgiye erişimi artırmakla birlikte, sermaye gücünün söylemi yönlendirme kapasitesini de pekiştirmektedir (Castells, 2012: 220).

Sonuç olarak sürdürülebilirlik söylemi, küresel düzeyde eleştirel boyutundan uzaklaştırılmış, çoğu zaman sermaye dostu söylemlerle uyumlu hale getirilmiştir. Yeşil dönüşümün marka stratejisine dönüşmesi, çevresel duyarlılığın ise tüketici tercihine indirgenmesi, çevre politikalarının toplumsal adaletle ilişkilendirilmesini giderek zorlaştırmaktadır.

5. Türkiye Örneği: Sosyal Eşitsizlik ve Sürdürülebilirlik İkilemi

Türkiye’de sürdürülebilirlik söylemi, ilk kez Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1973-1977) ele alınmıştır. Ancak bu dönemde kavram, daha çok çevre koruma ve doğal kaynakların dengeli kullanımı bağlamında sınırlı biçimde yer bulmuştur (DPT, 1973). Sürdürülebilirlik kavramının daha kapsamlı ve modern anlamda —ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla— ele alınışı ise özellikle 2000’li yıllardan itibaren, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) ile belirginleşmiştir. Bu planda sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve yeşil ekonomi kavramları daha net biçimde entegre edilmiştir (DPT, 2006).

2000’li yıllardan itibaren kalkınma planları, reform süreçleri ve yerel yönetim politikaları aracılığıyla kurumsal bir çerçeveye oturmaya başlamıştır. Ancak bu söylem, çoğunlukla çevresel ve teknik göstergeler üzerinden tanımlanmış, sosyal boyut ise ikincil planda kalmıştır. Toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi, refah devletinin güçlendirilmesi ve hak temelli sosyal politikaların geliştirilmesi gibi konular, sürdürülebilirlik politikalarının merkezinde yeterince yer bulamamıştır. Dolayısıyla mevcut çalışmanın bu başlığında Türkiye’de sürdürülebilirliğin sosyal boyutuna odaklanılmış; neoliberal politikaların refah devleti üzerindeki etkileri, sosyal yardım mekanizmalarının sınırları ve hak temelli uygulamalar çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca sosyal dışlanma verileri üzerinden mevcut durum değerlendirilerek, kurumsal uygulamaların *greenwashing* bağlamındaki yansımaları tartışılmakta ve nihayetinde sosyal sürdürülebilirliği güçlendirecek politika önerileri sunulmaktadır.

5.1. Neoliberal politikalar ve refah devletinin daralması

Türkiye’de 1980 sonrası benimsenen neoliberal ekonomi politikaları, sosyal devletin işleyişini köklü biçimde dönüştürmüştür. Özellikle 2003’ten itibaren uygulamaya konulan Sağlıkta Dönüşüm Programı, eğitim alanındaki özelleştirme eğilimleri ve kamu hizmetlerinin taşeronlaştırılması, devletin sosyal alanlardaki rolünü daraltan başlıca gelişmeler olmuştur (Fedai, 2019; Akkan vd., 2023; Aydın & Çakmak, 2017). Bu süreçte sosyal koruma mekanizmaları parçalanmış; sosyal haklar ise giderek bireysel performans, piyasa rekabeti ve verimlilik ölçütleri üzerinden tanımlanır hâle gelmiştir.

Sürdürülebilirlik kavramı, bu politikaların şekillendirdiği ortamda çoğunlukla çevresel göstergelerle sınırlı biçimde gündeme gelmiş; sosyal adalet, eşit yurttaşlık ve toplumsal dayanışma gibi temel ilkeler politika tasarımlarında yeterince dikkate alınmamıştır (Başar, 2023). Oysa sürdürülebilirliğin ana bileşenlerinden biri olan sosyal boyut, ancak kapsayıcı ve evrensel bir refah devleti anlayışı ile güçlendirilebilir.

² Örneğin, OECD’nin *Green Growth Indicators* raporları çevresel göstergeleri ekonomik büyüme ile uyumlu hale getirme çabası taşırken, gelir dağılımı ve sosyal eşitsizlikler gibi alanlarda hedef belirlememektedir (OECD, 2021). Dünya Bankası’nın *Sustainable Development Partnership* programları, kamu-özel ortaklıkları üzerinden altyapı yatırımlarını teşvik etmekte, ancak yerel toplulukların karar alma süreçlerindeki rolünü sınırlı bırakmaktadır (World Bank, 2020). UNEP’in *Global Environment Outlook* raporlarında çevresel bozulma açıkça vurgulansa da, öneriler çoğunlukla piyasa temelli mekanizmalara dayanmaktadır (UNEP, 2019). Buna karşılık IPCC’nin son raporlarında iklim eyleminin sosyal eşitsizlikleri azaltacak politikalarla bütünleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (IPCC, 2023). Avrupa Birliği’nin *European Green Deal* stratejisi ise “Adil Geçiş Mekanizması” ile sosyal politika boyutunu güçlendirmeyi hedeflemektedir (European Commission, 2020).

5.2. Sosyal yardımların yapısal sınırları ve hak temelli yaklaşım

Türkiye’de sosyal yardım sistemi, büyük ölçüde ihtiyaç temelli ve hedeflenmiş programlar aracılığıyla işletilmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) tarafından yürütülen bu yardımlar, gelir testine bağlı olarak sağlanmakta ve çoğunlukla geçici, tüketim odaklı desteklerden oluşmaktadır (Gedik, 2020). Ancak söz konusu mekanizmalar, yardımlardan yararlananların yoksulluktan çıkmasını sağlayacak istihdam veya beceri geliştirme fırsatlarını yeterince sunmamaktadır. Netice itibariyle üretken yurttaşlığı teşvik etmek yerine, bağımlılık ilişkilerini artırma riski ortaya çıkmaktadır.

Hak temelli sosyal politika yaklaşımı ise yardımların, yurttaşlık hakkı çerçevesinde, ayrımcılıktan uzak ve şeffaf biçimde sunulmasını gerektirmektedir. Ancak mevcut uygulamalar, çoğu zaman süreklilikten ve hesap verebilirlikten yoksun olmanın yanı sıra hatta seçim dönemlerinde artan kampanyalarla siyasi gündemle ilişkilendirilmektedir (Akkan vd., 2023; Ceren & Erdem, 2018). Sonuç itibariyle bu durum, yardım politikalarının toplumsal eşitlik yaratma potansiyelini zayıflatmakta ve sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumunu sınırlamaktadır.

5.3. Türkiye’de eşitsizlik göstergeleri ve sosyal dışlanma

TÜİK’in 2023 tarihli *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması* verilerine göre, Türkiye’de en zengin yüzde 10’luk kesim, toplam gelirin yüzde 48,8’ini kontrol ederken; en yoksul yüzde 20’nin payı yalnızca yüzde 5,9 düzeyindedir (TÜİK, 2023: 12). Genç işsizlik oranının yüzde 21,1 gibi yüksek bir seviyede olması, gelir dağılımındaki bozulmanın işgücü piyasasındaki dengesizliklerle birleştiğini göstermektedir. Eğitim, sağlık ve barınma hizmetlerine erişimdeki farklılıklar ise, sürdürülebilirlik söyleminin toplumsal kapsayıcılık boyutuyla ciddi biçimde çelişmektedir.

OECD’nin 2022 tarihli *Inclusive Growth in Turkey* raporu da bu bulguları destekler niteliktedir. Raporda, Türkiye’de sosyal harcamaların OECD ortalamasının belirgin biçimde altında olduğu ve mevcut sosyal güvenlik sisteminin, yardıma ihtiyaç duyan grupları yeterince koruyamadığı belirtilmektedir (OECD, 2022). Benzer şekilde Dünya Bankası (2020), sürdürülebilirlik politikalarının sosyal eşitsizlikleri yeterince dikkate almamasının, kavramın toplumsal meşruiyetini zayıflattığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilirlik uygulamalarının etkinliğini hem kısa vadede hem de uzun vadede olumsuz etkilenmektedir.

5.4 Sürdürülebilirlik söyleminin kurumsal uygulamaları ve greenwashing

Türkiye’de özel sektörün sürdürülebilirlik söylemi, ağırlıklı olarak çevresel performans göstergelerine odaklanmaktadır. Perakende ve tekstil gibi sektörlerde faaliyet gösteren büyük ölçekli şirketlerin yayımladığı raporlarda geri dönüşüm oranları, enerji verimliliği uygulamaları ve karbon salımının azaltılması gibi teknik detaylar ayrıntılı biçimde yer bulmaktadır. Ancak aynı raporlarda işçi hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ya da sendikal haklar gibi sosyal sürdürülebilirlik boyutları oldukça sınırlı şekilde ele alınmaktadır (Demiral, 2022: 83–84). Dolayısıyla tüm bu göstergeler sürdürülebilirlik kavramının toplumsal içerikten arındırılarak daha çok teknik ve piyasa odaklı bir çerçevede tanımlandığını göstermektedir.

Sektördeki temel çelişkiler genel anlamda söylem ile uygulama arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Örneğin bir lojistik firmasının kamuya yönelik tanıtımlarında elektrikli araç kullanımını ön plana çıkarmasına rağmen, filosunun büyük bölümünün hâlâ dizel motorlu araçlardan oluşması, greenwashing stratejilerine tipik bir örnek teşkil etmektedir (Yaman & Kandemir, 2024). Bu tür uygulamalar, sürdürülebilirlik kavramının halkla ilişkiler faaliyetine indirgenmesine yol açmakta; gerçek bir kurumsal dönüşüm iradesinin varlığı ise çoğu zaman belirsiz kalmaktadır.

5.5 Sosyal sürdürülebilirlik için alternatif politika önerileri

Türkiye’de sürdürülebilirliğin yalnızca çevresel değil, toplumsal ve yönetsel boyutlarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal yardımların istihdam politikalarıyla bütünleştirilmesi, eğitim, sağlık ve barınma gibi temel hizmetlere erişimin evrensel bir hak olarak tanımlanması ve yerel yönetimlerin sosyal politika üretme kapasitesinin güçlendirilmesi öncelikli adımlar arasında yer almaktadır. Ayrıca bölgesel eşitsizlikleri azaltacak katılımcı sosyal politika modellerinin desteklenmesi de sosyal sürdürülebilirliğin temel bileşenlerinden biridir.

OECD’nin (2022) yayımladığı *Inclusive Growth in Turkey* raporunda sosyal politika reformlarının sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmektedir. Ancak OECD, sürdürülebilirlik yaklaşımını ağırlıklı olarak ekonomik büyüme ve piyasa verimliliği çerçevesinde tanımlamakta; sosyal eşitsizliklerin yapısal nedenlerine dair sınırlı bir perspektif sunmaktadır. Benzer şekilde Dünya Bankası’nın (2020) *Turkey: Social Assistance Review* raporu, sosyal yardımların istihdam bağlantısının güçlendirilmesini ve bu yardımların ölçülebilir, uzun vadeli programlara dönüştürülmesini önermektedir. Bununla birlikte Dünya Bankası da sürdürülebilirlik politikalarını çoğunlukla kamu-özel iş birlikleri ve piyasa mekanizmaları üzerinden kurgulamakta; sosyal adaletin ve toplumsal eşitliğin sağlanmasını ikincil bir hedef olarak konumlandırmaktadır. Dolayısıyla bu tür uluslararası kuruluşların önerileri, sosyal sürdürülebilirlik söylemini destekler görünse de, kavramı piyasa temelli dar bir çerçeveye hapsetmektedir. Sosyal

sürdürülebilirliğin gerçek anlamda sağlanabilmesi, ancak bütüncül, katılımcı ve hak temelli bir yaklaşımın benimsenmesiyle mümkün olacaktır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Sürdürülebilirlik kavramı, ortaya atıldığı ilk yıllarda yalnızca çevre sorunlarına çözüm üretmeyi değil, aynı zamanda toplumsal refahın geleceğini güvence altına almayı hedefleyen bir yaklaşım olarak tanımlanmıştır. Ancak neoliberal politikaların yükselişiyle birlikte, kavram giderek sermaye dostu bir içerikle yeniden şekillenmiş; teknik çözümlerle sınırlandırılmış, yapısal eşitsizlikleri görünmez kılan bir söylem aracına dönüşmüştür. Mevcut çalışma, bu dönüşümü eleştirel kuram perspektifiyle ele alarak sürdürülebilirliğin kapitalist üretim ilişkileri içindeki konumunu, araçsallaştırılma biçimlerini ve bu süreçte sosyal politikaların nasıl geri plana itildiğini ele almıştır.

Mevcut çalışmanın kuramsal zemini Frankfurt Okulu'nun kültürel eleştirileri, David Harvey'nin mekânsal adalet yaklaşımı ve Manuel Castells'in ağ toplumu kuramı üzerine inşa edilmiştir. Bu teorik perspektifler, sürdürülebilirlik söyleminin çevresel boyutunun ötesinde, sınıfsal ve ideolojik içerik taşıdığını ortaya koymaktadır. Harvey'nin belirttiği gibi, sürdürülebilirlik çoğu zaman sermaye birikim krizlerini hafifletmeye hizmet eden bir stratejiye dönüşmekte; mekânsal eşitsizlikler ve sosyal adalet boyutu ise ihmal edilmektedir. Böylece kavram, yönetsel uygulanabilirlik düzeyine indirgenerek içi boşaltılmıştır.

Greenwashing uygulamaları, bu indirgeme sürecinin en görünür örneklerinden biridir. Şirketler, çevre dostu ambalajlar, karbon ayak izini azaltma projeleri veya elektrikli araçlar gibi temalar üzerinden sürdürülebilirlik iddiasında bulunmaktadır. Diğer taraftan işçi hakları, cinsiyet eşitliği ve yönetim gibi sosyal sürdürülebilirlik göstergeleri çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Nihayetinde bu durum sürdürülebilirlik politikalarının halkla ilişkiler faaliyetlerine indirgenmesine ve kamusal denetim mekanizmalarının zayıflamasına neden olmaktadır.

Mevcut çalışmada sürdürülebilirlik söyleminin Türkiye'de ağırlıklı olarak teknik ve çevresel boyutlara odaklandığı sosyo-ekonomik ve politik boyutların ise yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Refah devletinin zayıflaması, sosyal yardımların geçici ve ihtiyaç temelli yapılarla sınırlandırılması, genç işsizlik ve gelir eşitsizliğinin derinleşmesi, mevcut politikaların toplumun kırılgan kesimleri üzerinde etkili olamadığını göstermektedir. Son tahlilde sosyal adaletin sağlanmasına yönelik yapısal dönüşümler olmaksızın sürdürülebilirliğin başarıya ulaşması mümkün değildir.

Bu nedenle sürdürülebilirlik politikalarının yalnızca çevresel değil aynı zamanda sosyal yönlerinin de güçlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal yardımların üretken yurttaşlık temelinde yeniden yapılandırılması, eğitim, sağlık ve barınma gibi temel hizmetlerin hak temelli biçimde sunulması elzemdir. Özel sektörün sürdürülebilirlik anlayışı da sadece çevresel performans göstergeleriyle sınırlı kalmamalıdır. Diğer taraftan bu minvalde yapılan faaliyetler adil ücretlendirme ve toplumsal cinsiyet dengesi gibi alanları da kapsamalıdır.

Sonuç itibarıyla sürdürülebilirlik kavramı günümüzde hâlâ sermaye merkezli bir dönüşümün parçası olarak varlık göstermektedir. Kavramın toplumsal meşruiyet kazanabilmesi, ancak sosyal adalet, eşitlik ve katılımı merkeze alan bütüncül politik yaklaşımın mümkün olacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Çalışma etik kurul kararı gerektirmemektedir.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Çalışmanın tamamı Recep Fedai tarafından hazırlanmıştır.
Çıkar Beyanı	Yazar ya da üçüncü taraflar açısından, çalışmadan kaynaklı çıkar ilişkisi/çatışması yoktur.

Kaynakça

- Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (2002). Aydınlanmanın diyalektiği (N. Ülner, Çev., 2. basım). Kabcacı Yayınları.
- Akkan, B., Dedeoğlu, S., ve Semerci, P. U. (2023). Yoksulluk, eşitsizlikler ve refah devletinin sınırları: yeni bir toplumsal sözleşmenin peşinde sayı editörlerinden. *Reflektif Dergisi*, 4(2), 217-224.
- Aydın, M. K. & Çakmak, E. E. (2017). Sosyal devletin dönüşümü. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(4), 1-11.
- Başar, A. H. (2023). Sürdürülebilir kapitalizmin çimentosu: sürdürülebilir kalkınmaya eleştirel bir bakış. *Praksis*, (63) 57-70
- Castells, M. (2012). Ağlar ve öfke: İnternet çağında toplumsal hareketler. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ceren, A. & Erdem T. (2010). Türkiye'de yoksulluk ve sosyal yardım mekanizmaları. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 6-24.
- Delmas, M. A., ve Burbano, V. C. (2011). The drivers of greenwashing. *California Management Review*, 54(1), 64-87. <https://doi.org/10.1525/cm.2011.54.1.64>
- Demiral, D. J. (2022). Greenwashing'ten Yeşil Aklamaya: Türkiye'de yapılan akademik çalışmalar üzerinden kuramsal bir bakış. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 77-93..
- DPT. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: DPT.

- DPT. (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). Ankara: DPT
- Dryzek, J. S. (2013). *The politics of the earth: Environmental discourses* (3rd ed.). Oxford University Press.
- European Commission. (2020). *The European Green Deal: Just transition mechanism*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2775/30483>
- Fedai, R. (2019). Sağlıkta Dönüşüm Programının Öncesi: Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Gelişimi: 1923-2003. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 2010-2032.
- Gedik, M. (2020). Sosyal hizmetlerde “hak temelli” yaklaşım. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 28-57.
- Harvey, D. (2010). Sermayenin bilmececi: Sermaye krizleri ve kapitalizmin geleceği. Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler: Kent hakkından kentsel devrime*. Sel Yayıncılık.
- Hopwood, B., Mellor, M., & O’Brien, G. (2005). Sustainable development: Mapping different approaches. *Sustainable Development*, 13(1), 38–52. <https://doi.org/10.1002/sd.244>
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2023). *Climate change 2023: Synthesis report*. Cambridge University Press. <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-synthesis-report/>
- Luke, T. W. (2005). Neither sustainable nor development: Reconsidering sustainability in development. *Sustainable Development*, 13(4), 228–238. <https://doi.org/10.1002/sd.284>
- OECD. (2021). *Green growth indicators 2021*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/6f9c4a72-en>
- OECD. (2022). *Inclusive growth and social protection in Turkey*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/social/inclusive-growth-and-social-protection-in-turkey>
- Swyngedouw, E. (2007). Impossible “sustainability” and the post-political condition. In D. Gibbs & R. Krueger (Eds.), *The sustainable development paradox* (s. 13–40). Guilford Press.
- TÜİK. (2023). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması 2023*. Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları. <https://data.tuik.gov.tr>
- United Nations Environment Programme (UNEP). (2019). *Global environment outlook – GEO-6: Healthy planet, healthy people*. Cambridge University Press. <https://www.unep.org/resources/global-environment-outlook-6>
- World Bank. (2020). *Sustainable development partnership program*. World Bank Group. <https://documents.worldbank.org>
- World Bank. (2020). *Turkey economic monitor: Sustaining resilience*. World Bank Group. <https://documents.worldbank.org>
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our common future*. Oxford University Press.
- Yaman, K., & Kandemir, E. (2024). Lojistik sektörü: çevre duyarlılığı alanında yapılan çalışmalar. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 6(14), 1-8.